

Γ Ε Ω - Ε Π Ι Κ Α Ι Ρ Ο Τ Η Τ Ε Σ

Ο ΠΟΛΕΜΟΣ ΣΤΟ ΙΡΑΚ

Η στρατιωτική επέμβαση και η κατοχή του Ιράκ, εκτός από τα θύματα, τις υλικές καταστροφές και την παγκόσμια κατακραυγή, έχει ανοίξει και μια συζήτηση για τις γεωπολιτικές ανακατατάξεις και τη βία που ασκεί ο στρατός κατοχής. Οι Γεωγραφίες παρουσιάζουν τις απόψεις δύο ξένων καθηγητών γεωγραφίας οι οποίοι έχουν ασχοληθεί διεξοδικά με αντίστοιχα θέματα και δέχθηκαν να χρησιμοποιηθούν τα κείμενά τους στο ανά χείρας τεύχος. Τα πετρέλαια του Ιράκ και η οικονομική ανάδυση των κρατών της Ασίας συνδυάζονται στο πρώτο κείμενο του David Harvey, ενώ οι βιαιότητες στη φυλακή του Αμπού Γκράμπ αναλύονται στο δεύτερο κείμενο του Derek Gregory. Τα δύο κείμενα προέρχονται από εκτεταμένες εργασίες των συγγραφέων και η Συντακτική Επιτροπή τους ευχαριστεί για τη συνεργασία τους. Πρόθεσή μας είναι να συζητήσουμε ευρύτερα τα θέματα αυτά και να τα συνδυάσουμε με την επέμβαση στο Κόσοβο και στην πρώην Γιουγκοσλαβία, την Παλαιστίνη και το Αφγανιστάν.

Ο ΝΕΟΣ ΙΜΠΕΡΙΑΛΙΣΜΟΣ

David Harvey*

Τα τελευταία χρόνια γίνεται όλο και πιο εμφανής η αντίδραση και η οργή ενάντια στις δυνάμεις του τριγώνου Γουόλ Στρίτ - Υπουργείο Οικονομικών των ΗΠΑ - ΔΝΤ. Ένα κίνημα κατά της παγκοσμιοποίησης με δραστηριοποίηση από τη μια ως την άλλη άκρη της γης (διαφορετικής μορφής από την πάλη των τάξεων, που αποτελεί συστατικό των διαδικασιών της διευρυμένης αναπαραγωγής) εξελίσσεται σε ένα είδος εναλλακτικής παγκοσμιοποίησης με πολύ μεγάλη λαϊκή βάση. Λαϊκά κινήματα κατά της ηγεμονίας των ΗΠΑ σε χώρες που ήταν στη στενή σφαίρα επιρροής τους, ιδίως στην Ασία (χαρακτηριστική περίπτωση αποτελεί η Νότια Κορέα), αλλά και στη Λατινική Αμερική πλέον, απειλούν να μετατρέψουν τη λαϊκή αντίδραση σε αντίσταση κατά της ηγεμονίας των ΗΠΑ συγχροτημένη σε επίπεδο κρατών, αν όχι με έντονη εθνι(χιστι)κή χροιά. Υπό αυτές τις συνθήκες, ο αντιιμπεριαλισμός φαίνεται από ένα διαφορετικό πρίσμα, που με τη σειρά του βοηθά να προσδιοριστεί πιο καθαρά στο εσωτερικό των Ηνωμένων Πολιτειών η μορφή που πρέπει να πάρει ο δικός τους ιμπεριαλισμός αν θέλει να διατηρήσει την ηγεμονική του θέση. Εάν η ηγεμονία αυτή φαίνεται να

* Καθηγητής Γεωγραφίας, CUNY, ΗΠΑ. Τα τμήματα που δημοσιεύονται προέρχονται από το δεύτερο κεφάλαιο του βιβλίου D. Harvey (2003), *The New Imperialism*, Oxford: Oxford University Press.

αδυνατίζει, τότε υπάρχει ο κίνδυνος της στροφής σε πολύ πιο καταναγκαστικές μεθόδους, του τύπου που βλέπουμε τώρα στο Ιράκ.

* * *

Οι επιλογές για τις Ηνωμένες Πολιτείες είναι περιορισμένες. Αν και ο Arrighi και οι συνεργάτες του δεν προβλέπουν κάποια σοβαρή εξωτερική απειλή, καταλήγουν ωστόσο ανησυχητικά ότι οι ΗΠΑ:

«... έχουν ακόμα μεγαλύτερες δυνατότητες απ' ό,τι είχε η Βρετανία έναν αιώνα πριν να μετατρέψουν μια ηγεμονία που αποδυναμώνεται σε κυριαρχία με στόχο την υλική εκμετάλλευση. Εάν καταρρεύσει τελικά το σύστημα, θα οφείλεται κυρίως στην έλλειψη προσαρμογής και δεκτικότητας από πλευράς Ηνωμένων Πολιτειών. Από την άλλη μεριά, η προσαρμοστικότητα και ανεκτικότητα των ΗΠΑ προς την αυξανόμενη οικονομική δύναμη της Ανατολικής Ασίας αποτελεί απαραίτητη προϋπόθεση για μια μη καταστροφική μετάβαση προς μια νέα τάξη πραγμάτων».

Η στροφή της κυβέρνησης Μπους προς τη μονομερή δράση, προς τακτικές εξαναγκασμού αντί για εξασφάλιση συγκατάθεσης, προς ένα ξεκάθαρο ιμπεριαλιστικό όραμα, με κεντρικό άξονα την αναμφισβήτητη στρατιωτική υπεροχή, υποδεικνύει μια πολύ ριψοκίνδυνη απόπειρα διατήρησης της αμερικανικής κυριαρχίας, σχεδόν σίγουρα με στόχο το στρατιωτικό έλεγχο των παγκόσμιων αποθεμάτων πετρελαίου. Καθώς αυτά συμβαίνουν ταυτόχρονα με μια σειρά από ενδείξεις ότι οι ΗΠΑ χάνουν την πρωτοκαθεδρία στον τομέα της παραγωγής, και τώρα (αν και τα πράγματα δεν είναι ακόμα εντελώς ξεκάθαρα) και στο χρηματιστηριακό τομέα, ο πειρασμός για μετάβαση σε μια τακτική ανταρχικής εκμετάλλευσης είναι μεγάλος. Αν αυτό θα οδηγήσει σε μια καταστροφική κατάρρευση του συστήματος (ίσως με επιστροφή στο σενάριο του Λένιν περί βίαιης σύγκρουσης μεταξύ καπιταλιστικών κέντρων εξουσίας) είναι δύσκολο να το φανταστεί κανείς, πόσο μάλλον να κάνει προβλέψεις.

* * *

Η τριγωνική οργάνωση της παγκόσμιας οικονομίας σε τρεις περιοχές, με τη Βόρεια Αμερική υποτίθεται στην κορυφή, δεν αποτελεί απαραίτητα σταθερό σχήμα. Οι μηχανισμοί που έχουν θεσμοθετηθεί στο εσωτερικό της Ευρωπαϊκής Ένωσης φαίνεται ότι μπορούν να οδηγήσουν σε μια ενωμένη ευρωπαϊκή οικονομία τουλάχιστον εξίσου ισχυρή με την αμερικανική. Αυτό προοιωνίζεται τη διαμόρφωση μιας περιφερειακής δύναμης εξουσίας και ίσως την παρουσία πραγματικού ανταγωνισμού για τις Ηνωμένες Πολιτείες. Οι διαφωνίες στο εσωτερικό της Ε.Ε., ιδίως ανάμεσα στις φιλοαμερικανικές χώρες και σε εκείνες που επιδιώκουν μια πιο ανεξάρτητη πολιτική, είναι αυτή τη στιγμή τόσο έντονες που παρεμποδίζουν κάθε προσπάθεια διαμόρφωσης μιας κοινής εξωτερικής και στρατιωτικής πολιτικής. Είναι μάλλον απίθανο ότι η Ε.Ε. θα κατορθώσει να δημιουργήσει σταθερή βάση για να προτείνει μια δική της «γεωγραφική-εδαφική πολιτική εξουσίας» στον κόσμο. Όμως τα πράγματα μπορεί να αλλάξουν γρήγορα, ιδίως αν η αμερικανική κυβέρνηση εξακολουθήσει να αντιμετωπίζει την ευρωπαϊκή κοινή γνώμη με το ίδιο μίγμα περιφρόνησης και προκλητικής αδια-

φορίας. Η Ε.Ε. ασφαλώς αποτελεί περιφερειακή ηγεμονική δύναμη, αλλά η δυνατότητά της να ανταγωνιστεί τις ΗΠΑ περιορίζεται προς το παρόν στον παραγωγικό και χρηματοπιστωτικό τομέα.

Αυτή τη στιγμή η πρόκληση για την αμερικανική κυριαρχία προέρχεται κυρίως από την Ανατολική και Νοτιοανατολική Ασία. Οικονομικές και παραγωγικές δυνάμεις συνεχίζουν να συσσωρεύονται στην περιοχή, αφαιρώντας από το δυναμικό της Βόρειας Αμερικής και, σε μικρότερο βαθμό, της Ευρώπης. Σε αντίθεση με την Ευρώπη, οι χώρες της Ανατολικής Ασίας δεν έχουν κάνει προσπάθειες να δημιουργήσουν μια επίσημη πολιτικοστρατιωτική οντότητα, και οι σχέσεις ανάμεσα στα κράτη δεν έχουν επίσημο χαρακτήρα, βασίζονται σε καπιταλιστικά και όχι γεωγραφικά-εδαφικά κριτήρια. Άλλωστε οι Ηνωμένες Πολιτείες ασκούν ισχυρό πολιτικό έλεγχο στις κυβερνήσεις της Ιαπωνίας, της Ταϊβάν και, μέχρι πολύ πρόσφατα, της Νότιας Κορέας, με αποτέλεσμα να είναι πολύ δύσκολη η λήψη ανεξάρτητων πολιτικών αποφάσεων από τις χώρες αυτές. Αν και φαίνεται απίθανο, επομένως, να διαμορφωθεί συγκεκριμένη γεωγραφική λογική εξουσίας στην περιοχή, η δύναμη της καπιταλιστικής λογικής φαίνεται όλο και πιο καθοριστική και μπορεί να παίξει ηγεμονικό ρόλο στην παγκόσμια οικονομία, ιδίως τη στιγμή που μπαίνουν στο παιχνίδι τα τεράστια μεγέθη της Κίνας και, σε μικρότερο βαθμό, της Ινδίας. Έτσι όμως προκύπτει και ένα πολιτικό και στρατιωτικό ζήτημα, καθώς η Κίνα δεν βρίσκεται υπό την επιρροή των Ηνωμένων Πολιτειών, όπως η Ιαπωνία, και έχει τη δυνατότητα και, όπως φαίνεται μερικές φορές, την πρόθεση να παίξει ηγετικό ρόλο στην περιοχή. Ο περιορισμός της πολιτικής και στρατιωτικής δραστηριότητας της Κίνας έχει την ίδια σημασία με την πολιτική του «διαίρει και βασίλευε» στην Ευρώπη για τη διατήρηση της παγκόσμιας αμερικανικής ηγεμονίας. Επομένως, ο έλεγχος των πετρελαϊκών αποθεμάτων της Μέσης Ανατολής θα είναι ιδιαίτερα χρήσιμος για τα αμερικανικά συμφέροντα αν ποτέ υπάρξει ανάγκη να περιοριστούν οι κινεζικές γεωπολιτικές φιλοδοξίες. Είναι όμως πολύ ευαίσθητη η ισορροπία ανάμεσα στην ανάγκη για ανοιχτές διεθνείς σχέσεις που να επιτρέπουν απρόσκοπτη λειτουργία του καπιταλισμού, και στην ανάγκη για έναν σταθερό και περιοριστικό γεωπολιτικό χάρτη, έτσι ώστε να αποφεύγονται τυχόν σημαντικές απειλές προς την αμερικανική στρατιωτική και πολιτική κυριαρχία.

Όμως αυτοί δεν είναι οι μόνοι δυνατοί γεωγραφικοί συσχετισμοί δυνάμεων. Αν και η σχετική σταθερότητα των εδαφικών διακανονισμών δεν δίνει περιθώρια ρευστότητας, ξαφνικές μεταβολές στη φύση των συμμαχιών μπορούν να συμβούν και πράγματι συμβαίνουν. Όταν, για παράδειγμα, η αμερικανική πολιτική στο Ιράκ δημιούργησε έναν πυρήνα αντίστασης αποτελούμενο από τη Γαλλία, τη Γερμανία και τη Ρωσία, με την υποστήριξη ακόμα και της Κίνας, ήταν δυνατόν να διακρίνει κανείς τις αδρές γραμμές ενός ευρασιατικού μπλοκ, που εδώ και πολύ καιρό ο Halford Mackinder είχε προβλέψει ότι θα μπορούσε να κυριαρχήσει γεωπολιτικά στον κόσμο. Το ότι οι ΗΠΑ από χρόνια φοβούνταν αυτό το συνασπισμό φάνηκε στις έντονες αντιδράσεις τους στα ανοίγματα του Ντε Γκολ προς τη Σοβιετική Ένωση κατά τη δεκαετία του '60 και στην Ostpolitik του Βίλι Μπραντ κατά τη δεκαετία του '70. Το ότι οι ΗΠΑ ακόμα έχουν πολλά να φοβηθούν από μια τέτοια συνεργασία φάνηκε επίσης από τη δήλωση του Χένρι Κίσινγκερ, όταν είπε ότι πρόκειται για μια επιστροφή στις ισορροπίες δυνάμεων του 19ου αιώνα, προσθέτοντας προσεκτικά ότι σε μια τέτοια περίπτωση «δεν είναι σίγουρο ότι θα χάσουν οι Ηνωμένες Πολιτείες», παραδεχόμενος όμως έτσι ότι υπάρχει μεγάλη πιθανότητα όντως να χάσουν. Το γεγονός

ότι η κυβέρνηση Μπους κατάφερε να προκαλέσει τη δημιουργία ακριβώς αυτής της απειλητικής αντισυμμαχίας σε λιγότερο από ένα χρόνο δείχνει πόσο λίγο χρειάζεται για να γίνουν γεωπολιτικές ανακατατάξεις και πόσο εύκολα ένα καταστροφικό λάθος μπορεί να ανατρέψει χρόνια προσεκτικών διπλωματικών και στρατιωτικών χειρισμών. Η αμερικανική εισβολή στο Ιράκ αποκτά με αυτό το τρόπο ευρύτερη σημασία. Δεν είναι μόνο μια απόπειρα ελέγχου της παγκόσμιας παραγωγής πετρελαίου και επομένως της παγκόσμιας οικονομίας μέσω της κυριαρχίας στη Μέση Ανατολή. Εξασφαλίζει επίσης μια ισχυρή αμερικανική στρατιωτική παρουσία στην ευρασιατική γη, η οποία, σε συνδυασμό με τις νέες συμμαχίες που καλλιεργούνται από την Πολωνία ως τα Βαλκάνια, παρέχει στις ΗΠΑ μια ισχυρή γεωστρατηγική θέση στην Ευρασία με τη δυνατότητα τουλάχιστον να παρεμποδίζουν την εδραίωση μιας ευρασιατικής δύναμης που θα προέκυπτε ως επόμενη φάση της συνεχούς συσσώρευσης πολιτικής δύναμης που πάντοτε αναγκαστικά συνοδεύει τη συσσώρευση του κεφαλαίου.

Το τέλος του Ψυχρού Πολέμου σήμανε αναγκαστικά μεγάλες αλλαγές για την ανθρωπότητα. Τα γεωπολιτικά παιχνίδια εξουσίας είναι σε εξέλιξη, αλλά τα αποτελέσματα είναι ακόμα απρόβλεπτα. Έχει όμως αποκαλυφθεί πλέον ότι υπάρχει ένταση ανάμεσα στη γεωστρατηγική και την καπιταλιστική λογική. Με την κυβέρνηση Μπους η αμερικανική γεωστρατηγική πολιτική έχει έρθει στο προσκήνιο, και γι' αυτό το λόγο η συζήτηση περί αυτοκρατορίας και περί νέου ιμπεριαλισμού είναι τόσο επικεντρωμένη στις Ηνωμένες Πολιτείες. Όμως οι ισορροπίες των δυνάμεων που δρουν στα πλαίσια του παγκόσμιου καπιταλισμού οδηγούν σε διαφορετικές κατευθύνσεις. Για να προβλέψει κανείς το αποτέλεσμα όλων αυτών των διεργασιών χρειάζεται, επομένως, βαθύτερη κατανόηση του τρόπου με τον οποίο λειτουργούν οι συσχετισμοί εξουσίας στα πλαίσια του καπιταλισμού.

Μετάφραση
MYRTΩ ΧΑΤΖΗΜΙΧΑΛΗ

Ο ΑΓΓΕΛΟΣ ΤΟΥ ΙΡΑΚ

Derek Gregory*

* Καθηγητής Γεωγραφίας, University of British Columbia, Καναδάς, e-mail: derekgregory@hotmail.com. Τα τμήματα που δημοσιεύονται προέρχονται από το σχόλιο του συγγραφέα D. Gregory (2004), «The Angel of Iraq», *Society and Space*.

Τον Αύγουστο του 2003, τέσσερις μήνες μετά την αμερικανική εισβολή στο Ιράκ, το Αμπού Γκράμπ ανακαινίστηκε και επαναλειτούργησε για να «φιλοξενήσει» χιλιάδες Ιρακινούς κρατούμενους των δυνάμεων κατοχής. Η κακή φήμη της φυλακής αυτής δεν είχε ξεχαστεί από κανέναν, και η ανησυχία για την επαναλειτουργία της δεν ήταν δυνατόν να διαλυθεί με την ανάρτηση ενός τεράστιου πλακάτ στην κεντρική πύλη, εκεί όπου βρισκόταν το πορτρέτο του Σαντάμ, με τη φράση: «Η Αμερική είναι φίλη όλου του ιρακινού λαού». Ως το φθι-